

OROSZ ISTVÁN

Emlékezés Hársfalvi Péterre*

Kedves Emlékezők! A mai napon szülőfaluja Hársfalvi Péterre emlékezik. Ha megélté volna, szeptember 26-án lett volna 90 éves. Elhetne, kérdezhetnénk? De mennyire! 90 év nem különleges a 21. században. De már 33 éve halott. Krisztusi életkor telt el azóta, hogy nincs közöttünk. Hiányzik? – tehetjük fel a kérdést. De mennyire! Az a közéleti aktivitás, a józan ítélőképesség, a széles körű tájékozottság, az emberi humánus, amely olyannyira jellemezte Hársfalvi Pétert, a legnagyobb hiánycikk napjaink társadalmában.

Megbízást kaptam a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottságának mostani elnökétől, hogy a mai emlékállító összegyűjtésen, mint korábbi elnök a Bizottság nevében is szóljak, hiszen Péter hosszú éveken keresztül volt az Akadémia Történettudományi Bizottságának alelnöke. Természetesen ezt is megteszem.

Igazában azonban annak a közösségnek a nevében szeretnék szólni, amelyről nagyon sokan megállapították, hogy meghatározó jellegű volt Hársfalvi Péter életében: a Szabó István Iskoláról, s ezt azért is meg kell tennem, mert ennek a történetírói iskolának ma már én vagyok az egyetlen élő tagja. Hársfalvi Péter gazdag életművét aligha lehet minden részletében felidézni egy rövidre szabott emlékező beszéd keretében. Nem is törekszem rá, de úgy vélem, szólnom kell arról a tudós közösségről, amelynek Hársfalvi Péter nem véletlenül megbecsült és elismert tagja volt.

Szabó István a debreceni egyetem történész professzora volt 1943 és 1959 között. Ő maga egy debreceni szappanos mester három éves kora óta árván nevelkedő leszármazottja volt, tanítványainak többsége is mélyszegénységből kiemelkedő, de tehetséges falusi gyermek. A második világháború előtt és alatta még érvényesült a „tehetségmentés” intézménye. A Szabó-iskola tagjai közül Rác István egy búdszentmihályi útkaparó gyermeke, Für Lajos egy egyházasrádóci kisparaszt leszármazottja,

* Elhangzott 2018. október 12-én, Ófehértón, a Hársfalvi Péter (1928–1985) szülőhelyén tartott megemlékezésen. Ekkor avatták fel a történész-tudósról elnevezett téren Hársfalvi Péter emlékoszlopát is.

Oláh József egy falusi kovácsmester gyermeke volt, Gyimesi Sándor apja Újfehértón gazdálkodott néhány holdon, Orosz István hegyaljai szőlőbirtokos-pincemunkás napszámos fia volt, Hársfalvi Péter Ófehértón egy felesérlő- kisbirtokos családban látta meg a napvilágot. Varga Gyula kismarján hajdú ősökkel büszkélkedve maga is gazdálkodott, mielőtt az egyetemre került. Csak Simonffy Emil származott valamivel előkelőbb debreceni cívis családból.

Nem csak származásunk volt hasonló, de világlátásunk, politikai felfogásunk és nézetrendszerünk is. Úgy véltük 1945-ben a sok háborús szenvedés után eljött az az idő, amikor nem az előkelő származás vagy a vagyon, hanem a tehetség fogja kijelölni az ember helyét a társadalomban. Ebben csalódtunk a legnagyobbat. Az 1950-es évek elején, amikor Hársfalvi Péter tanársegéd volt Szabó István mellett, majd aspiráns Budapesten, már érezhető volt a kiábrándulás. Egyre többször hangzott el, hogy a Debreceni Egyetem a *narodnyikok* gyülekezőhelye. Ezzel utaltak a faluról származó diákokra és az oktatók népi írók iránti rokonszenvére. Kétségtelen, hogy diákkorunkban nagy tömegek hallgatták egyetértéssel a négy elemi végzett Veres Péter vagy Szabó Pál szavát, olvasták Illyés Gyula vagy a némaságra ítélt Sinka István verseit, Németh László prózáját, vagy akár pedagógiai elképzeléseit is.

Szabó István tanítványának lenni nem volt életbiztosítás. Első tanítványait koholt vádakkal börtönbe zárták, s Borossy András hat, Módy György négy évet töltött Recskén. Ez azonban nem tántorított el bennünket a professzortól, mert hamar megtapasztaltuk, hogy nemcsak magas fokú szakmai jártasságot, de igaz magyarságot és emberséget is tanulhatunk tőle.

Hársfalvi Péterrel debreceni útjai alkalmával gyakran szót váltottunk mesterünkről. Olyan tudósok, olyan tanárok és olyan magyarok szerettünk volna lenni, mint ő.

Amikor későbbi felesége Soltész Erzsike és én évfolyamtársként egyetemre kerülünk, Péter már aspiráns volt Budapesten, de nem szakadt el a debreceni Történelmi Intézetből, szabad idejében gyakran látogatást tett az intézeti könyvtárban, ismerkedett az új kollégákkal. Amikor kapcsolatunk szorosabbá vált, már én is demonstrátor voltam Szabó István mellett, mint néhány évvel korábban Péter. Bizonyára ennek köszönhetem, hogy 1956 csodálatos esztendejében engem is meghívott Budapestre, hogy bekapcsolódjunk a Petőfi Kör munkájába. Mi persze többnyire csak hallgatóság voltunk, de jól esett hallani és látni, hogy olyan nagyon nem szeretett történészek, mint Andics Erzsébet, aki többször járt Debrecenben ellenőrizni politikailag Szabó Istvánt, hogyan szégyenültek meg, s olyanok, mint Kosáry Domokos hogyan nyerték el a közönség tetszését. Vendégei voltunk a Rákóczi úti, Rókus kápolna melletti albérletében, amely akkora szoba volt, ha ketten bementünk, aki benn volt annak ki kellett jönni. De mindez nem számított. Láttuk rajta, hogy úgy véli, most jött el az az idő, amire olyan nagyon vágyakozott. Elképzeléseiben mi, Szabó István tanítványai valamennyien osztoztunk. A forradalom napjaiban, ha nem is olyan szinten, mint Für Lajos, mindnyájan küzdöttünk az új Magyarországért.

A bukás, a forradalom eltiprása fájdalmas volt, de őt, aki Pesten élte át, talán még jobban megviselte, mint a csapat többi tagját. Ekkor nem volt módja, hogy a letett vizsgái ellenére megvédje kandidátusi értekezését, Statisztikai Hivatali állása minden

volt, csak nem távlatokat nyitó elhelyezkedési lehetőség. A szülőföldtől kapott mentőövet, amikor levéltári igazgató, majd főiskolai oktató lehetett Nyíregyházán. Az elhelyezkedés körülményei miatt azonban nem volt módja rá, hogy részt vegyen a Szabó István tanítványok első közös kötetében az 1960-ban megjelent *Agrártörténeti Tanulmányok*ban. De nem maradt ki a másodikból, az 1965-ben megjelent kétkötetes *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1849–1914* címűből. Ekkor már a regionális kutatások egyik legjobb hazai szakembere volt, s mindent, amit Szabolcs megyéről tudott, jól hasznosította az országos kutatásban is.

Az 1960-as évek kettőnk kapcsolatának is a legszebb időszaka volt. Gyakran együtt mentünk Budapestre, hogy a Badacsonyi u. 7. szám alatti lakásában Szabó Istvánnal megbeszéljük kutatási problémáinkat, még gyakrabban találoztunk az egyetemen, vagy az egyetemhez közeli lakásunkban, hogy megigyunk egy pohár bort és politizáljunk. Később mindig nyitva volt levéltári irodája, majd főiskolai tanszéki szobája is.

A Kádár-kor első fele nagy trauma volt mindkettőnk számára, de Szabó Pál egyik történelmi regényének címével vigasztaltuk magunkat, úgy éltünk „Ahogy lehet”. Egyébként, amint említettem, a Szabó István tanítványokat összefűzte a „népi írók” iránti odaadás, ez volt az a szál, amely az irodalomtörténészekkel (Kis Ferenc, Boda István, Czine Mihály stb.) összekapcsolt bennünket.

Hársfalvi Péter életútjának egyenesbe fordulása, szakmai pályájának felívelésével járt együtt. Szakmai sikert jelentett számára a nemzetközi visszhangot kiváltó Szabó István szerkesztette kötetben megjelent tanulmánya: „Törekvések a parasztbirtok védelmére” címmel. Ez volt az első átfogó elemzése az. u. n. „agrárius mozgalmaknak, amelyek úgy akarták „megvédeni” a parasztbirtokot, hogy akár a jobbágyfelszabadítást is visszacsinálták volna”. Ő volt az, aki mesterünk 1940-ben feltételezett állítását, hogy a tőkés állam szabad prédára hagyta a parasztságot, tudományosan is igazolta. (Csak mellékesen jegyzem meg: saját családján is tapasztalta.)

Folyamatos publikálásában, amelynek során főiskolai jegyzetben foglalta össze a kései feudalizmus történetét, a másik csúcsot kandidátusi értekezése jelentette, amely *Önkormányzat Nyíregyházán a XVIII–XIX. században* címmel monográfia formájában vált publikussá. A kötet Nyíregyháza sajátos fejlődéséről szól, az önerőből történő örökvaltságáról, amelyet Péter sajátos módon az utolsó nagy városprivilegiumnak tartott, s széles körű forrásismerete révén azt is meg tudta magyarázni, miért kellett a városi nemeseknek a megváltkozás élére állni. Monográfiája példa volt arra, hogyan kell modern várostörténetet művelni, gazdag forrásanyag alapján, de mindig az országos tendenciák figyelembe vételével.

Szakmai tekintélye egyre növekedett, ugyanakkor közéleti ténykedése is utánozhatatlanul széles körűvé vált. Ezt a kiteljesedő életet törte derékba a halál, immár 33 évvel ezelőtt, fájdalmasan fiatal korban. Azok, akik barátainak mondhatták magukat, jóleső érzéssel tapasztalhatják, hogy szülőfaluja nem felejtkezett meg róla, az ajándékot, amit ma kapott, onnan felülről bizonyára rá oly jellemző huncut mosollyal a szája szegletében szemléli, mert tudja, a hála mégiscsak a legszebb emberi tulajdonságok közé tartozik.